

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії України та регіоналістики

**КОЛОМИЙСЬКА РАЙОННА СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ:
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 2 курсу 612 групи
спеціальності 106 «Географія»

ОП «Регіональний розвиток
і просторове планування»

Вербіщук Богдан Тарасович

Керівник:

д.геогр.н., професор Костащук Іван Іванович

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №____

від «____» _____ 2023 р.

Зав. кафедри _____ д.геогр.н., доцент Костащук І.І.

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ.....	6
1.1. Мережа поселень як суспільно-географічна категорія.....	6
1.2. Методика вивчення та наукового аналізу мережі поселень	10
РОЗДІЛ 2. ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОЛОМІЙСЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ	22
2.1. Історія виникнення поселень регіону	22
2.2. Загальний огляд чинників формування поселенської мережі	26
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕРЕЖІ ПОСЕЛЕНЬ КОЛОМІЙСЬКОГО РАЙОНУ	37
РОЗДІЛ 4. ОЦІНКА ПОСЕЛЕНЬКОЇ МЕРЕЖІ КОЛОМІЙСЬКОГО РАЙОНУ В УМОВАХ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ.....	43
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Сьогодні економічна основа сільських поселень України поступово трансформується під впливом складної системи суперечливих суспільно-політичних відносин, зумовлених зміною форм власності, процесами децентралізації управління економікою та її лібералізації, а також істотним посиленням і активізацією саморегулюючих засад розселенських процесів. Історично сформована мережа сільських поселень України і, насамперед, одна з найбільш соціально уразливих частин українського суспільства – сільське населення як найменш адаптоване до соціально-економічної модернізації перебувають під значним впливом цих трансформацій і наслідків демографічної кризи, які, на жаль, здебільшого, обмежують їх розвиток і лише посилюють дезінтеграційні процеси в єдиній національній системі розселення.

Формування стійкої поселенської мережі, соціально-економічних умов її розвитку разом з організаційно-технологічними особливостями аграрного виробництва, в якому основним засобом виступає земля, а предметом праці слугує сукупність сільськогосподарських культур і видів продуктивних тварин, створюють специфічний спосіб життя сільського населення, яке є домінуючим в даному районі, що знаходиться в основі організації аграрного виробництва, як сектору народногосподарського комплексу. Соціально-організаційною формою історичної появи, формування й розвитку селянства під впливом значних змін у сукупності багатьох природних і суспільних чинників є українське село, яке характеризується територіальним розселенням самобутнього населення з відображенням певних особливостей соціально-побутових умов і традицій. Сільські жителі у переважній більшості проживають відособлено в оселях власної сімейної забудови у поселенській мережі.

Мета курсової роботи – оцінити стан і шляхи подальшого формування й розвитку поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад Коломийського району Івано-Франківської області.

Відповідно до мети перед нами було поставлено наступні завдання:

- 1) проаналізувати теоретико-методичні аспекти суспільно-географічного дослідження поселенської мережі Коломийського району Івано-Франківської області;
- 2) простежити історію виникнення поселенської мережі за археологічними даними;
- 3) виявити основні чинники формування поселенської мережі;
- 4) провести аналіз каркасу поселенської мережі Коломийського району та простежити особливості його сучасного стану;
- 5) здійснити оцінку поселенської мережі Коломийського району в умовах нового адміністративно-територіального устрою.

Об'єктом дослідження виступає поселенська мережа Коломийського району Івано-Франківської області, а предметом – географічні чинники її формування та сучасного стану.

Методологічною основою вивчення проблем формування і розвитку сільської поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад слугували праці вчених і фахівців, серед яких: О.О. Бабінова [2], О.В. Батанов [3], О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, [4], В.В. Борщевський [25], Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Булавка [28], О.П. Василенко [5], Т.І. Гладка [6], А.О. Косач [12], М.Ф. Кропивко [24], М.К. Орлатий, П.Т. Саблук [26], Ю.П. Шаров [31], О.Г. Шпикуляк [32], В.В. Юрчишин та ін. Також нами використані і праці вчених-географів: О.Г. Топчієва, О.І. Шаблія, Я.Б. Олійника, В.О. Джамана, К.В. Мезенцева, В.П. Круля, І.І. Костащука, Н.В. Заблотовської та багатьох інших.

У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз соціальної інфраструктури), емпіричний (комплексна оцінка сучасного стану об'єкта дослідження), порівняльного аналізу (визначено проблеми і причини відмінностей в динамічному розвитку сільської поселенської мережі), ГІС-технологій,

абстрактно-логічний методи (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше проведений аналіз поселенської мережі новоствореного Коломийського району та 13 громад, які його формують. У процесі вивчення й аналізу формування і розвитку поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад розкрито сутність сучасного стану поселенської мережі, процесів децентралізації влади, створення об'єднаних територіальних громад та їх ролі у розвитку особливо сільських територій, визначено важливі чинники, які суттєво впливають на життєдіяльність сільських ОТГ.

Структура роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ

1.1. Мережа поселень як суспільно-географічна категорія

Розселення населення – це результат процесів розподілу і перерозподілу населення по території країни у формі мережі і системи населених пунктів. При цьому розселення оцінюється:

- як елемент інтегральної територіальної структури господарства (суспільства загалом) країни;
- як один з провідних факторів формування соціально-економічного простору країни.

Як частина цілого, наприклад територіально-господарської структури країни, розвиток розселення підпорядковується загальносистемним закономірностям.

Розглядаючи розселення як фактор формування соціально-економічного простору країни, необхідно підкреслити його відносну автономність, тобто характеристику його історичного становлення, яка може суттєво впливати на розвиток цілісної територіальної структури за принципом зворотнього зв'язку. Розселення пояснюється двома способами: як процес і як його стан в даний момент часу.

У країнознавстві сформувалися два підходи до дослідження розселення:

1) морфологічний; 2) функціональний. Відповідно до цих підходів, утвердилися поняття "мережа населених пунктів" і "система розселення", які якісно характеризують різні сторони процесу і стану розселення.

Мережа поселень – сукупність усіх населених пунктів, розташованих у будь-якому регіоні (включаючи країни), що характеризуються конфігурацією населення, щільністю, місцем розташування та середовищем існування.

Система розселення – поселення, які територіально цілісні і функціональнопов'язані між собою, розвиваються з розвитком виробничо-обслуговуючих систем у межах мережі поселень. Міцність зв'язку є основним критерієм визначення її меж і розвитку.

Під час історичного розвитку територіального устрою мережі поселень можуть досягти такого рівня зрілості, що формуються стійкі зв'язки і поселення починає функціонувати як єдине ціле. Це передумова переходу від мережі до системи розселення, і це якісний стрибок у територіальній організації суспільства.

Мережа і система розселення різняться динамікою розвитку. Мережа дуже інертна. І. Маєргойз назвав її найконсервативнішим елементом територіальної структури країни. Система розселення включає в собі як мережу, так і зв'язки і відношення між населеними пунктами. Вона є досить динамічною.

Процес розселення населення відбувається в інтенсивній та екстенсивній геопросторових формах. *Екстенсивна форма* – це освоєння людьми незаселених територій та розбудова на них нової поселенської мережі. *Інтенсивна форма* – це процес зміни людності та функцій у напрямі збільшення їх людності та функціонального ускладнення у вже існуючій мережі поселень.

Первинними формами геопросторової організації розселення є поселення. *Поселення* – це компактна територія, на якій розташована група будівель з інфраструктурою для забезпечення постійної життєдіяльності людей. Враховуючи величину поселень (тобто людність) і їхні функції, усі поселення поділяють на дві групи: міські і сільські. Міські поселення є центрами зосередження населення безпосередньо не пов'язаного із сільським господарством. Це міста і селища міського типу. Міста і їх системи є найбільш концентрованою формою зосередження населення і господарства на визначеній території. Приблизно 1,5% площі освоєної заселеної суші займають урбанізовані ареали. Але на цьому порівняно

обмеженому просторі зосереджено

більше половини людства і виробляється чотири п'ятих товарів і послуг.

Містами називаються великі за людністю поселення, населення яких зайняте переважно не аграрними видами діяльності. Міста головна форма урбанізованого розселення, вони є центрами територіальної структури розселення. Єдиного критерію для виділення міського поселення не прийнято. Критерії людності коливаються від кількох сотень до кількох десятків тисяч осіб. Спеціалісти ООН пропонують вважати містами усі поселення світу, людність яких перевищує 20 тис. осіб.

Міста – це найбільш активний і творчий елемент розселення. Міста на Землі існують понад шість тисяч років. І протягом усього цього часу відбувається їх чисельність і значення зростають. Міста – це рушії прогресу, центри розробки і впровадження нових технічних засобів і технологій, нових ідей, інформаційних потоків і культурного обміну.

У межах кожної країни міста певним чином скоординовані, кожне місто має свої функції і зону впливу. До міст вищого рівня ієрархії належать столиці держав, за ними йдуть столиці земель, республік, штатів, графств і т.д.; далі адміністративні центри областей, країв, провінцій; адміністративні центри районів, повітів, волостей. Села також виконують деякі адміністративні функції як центри управління прилеглими сільськими територіями.

За економічними та культурними функціями серед міст виокремлюють: багатофункціональні міста, які поєднують політико-адміністративні, культурні та економічні функції (ці міста, здебільшого, є центрами національних чи регіональних систем розселення); промислові центри; торгово-фінансові (чи галузі сфери послуг); транспортні центри (наприклад, міста-порти), науково-освітні центри; міста-курорти, або рекреаційні центри тощо. Міських поселень, які виконують якусь одну економічну функцію, дуже мало, більшість з них виконують кілька функцій одночасно. Причому чим більша чисельність населення міста, тим більше в

нього економічних і культурних функцій.

За величиною (людністю) виділяють такі категорії міст: міста-мільйонери (понад 1 млн осіб); найбільші міста (500 тис. – 1 млн осіб.); великі (100 – 500 тис. осіб.); середні (50 – 100 тис. осіб.); малі (менше 50 тис. осіб.).

На сучасному рівні соціально-економічного розвитку під час проведення регіональних досліджень підсилюється актуальність вивчення системи розселення не відособлено, а в безпосередньому зв'язку різних агентів і відповідних процесів в суспільстві, тобто з позицій системного підходу. З розвитком географії та її суспільної складової, у відповідь на соціальний запит в науковій літературі на основі комплексного географічного підходу з'являється поняття «соціогеосистема» [7]. Необхідність її виділення пов'язана з тим, що вона включає особливі соціальні елементи, які принципово відрізняються від усіх інших складових. Л. Немець визначає соціогеосистему як «гетерогенну систему, що містить різні за рівнем узагальнення та ієрархії соціальні елементи або підсистеми, а також техногенні, кісні та біогенні елементи (підсистеми), що знаходяться у взаємодії через потоки речовини, енергії та інформації в географічному просторово-часовому континуумі» [7].

Важливим елементом будь-якої соціогеосистеми є населення, що принципово відрізняє соціальні системи від інших систем. Однією з найважливіших властивостей системи є цілісність, яка характеризується співвідношенням сили внутрішніх і зовнішніх зв'язків. У регіональній системі розселення між поселеннями існують різноманітні зв'язки: демографічні (міграція населення, особливо маятникова), економічні, соціальні, адміністративно-управлінські тощо. Цілісна система має інтенсивні зв'язки внутрішніх елементів і слабку залежність від зовнішніх зв'язків [6].

З цієї точки зору цілісність соціальних систем визначається їх відносною незалежністю, проте це не виключає наявності сильних зв'язків між елементами (підсистемами) різних ієрархічних рівнів однієї соціальної

системи [6].

Системний підхід дозволяє розглядати розвиток розселенської компоненти соціогеосистеми, що утворюється з підсистем нижчого рівня (локальних систем розселення, окремих населених пунктів), і стабільне функціонування яких залежить від ефективної діяльності всіх складових соціогеосистеми. Застосування синергетичного підходу в суспільно-географічних дослідженнях дозволяє встановити принципово нові закономірності розвитку соціогеосистем, виявити значну кількість взаємозв'язків, розкрити загальні закономірності еволюції соціогеосистем. Поняття «синергетика» трактують як «науковий напрям, який вивчає закономірності виникнення формування і розвитку систем, для яких характерною ознакою є відкритість, самоорганізація та нелінійність розвитку» [12].

З точки зору синергетики регіональна система розселення є самоорганізованою, відкритою, нелінійною дисипативною системою, якій властива інтенсивна взаємодія її складових, поєднання позитивних та негативних взаємозв'язків мінливості, спадковості та відбору. Регіональні системи розселення є складними системами, для яких атрактором (метою існування, реальною структурою, на яку виходять процеси еволюції у цих середовищах внаслідок затухання в них процесів переходу) є комплексний, поліцентричний розвиток, і саме ця мета визначає сучасний стан системи, шляхи та способи її розвитку.

1.2. Методика вивчення та наукового аналізу мережі поселень

Суспільно-географічне дослідження особливостей формування та розвитку системи розселення проводиться в декілька стадій, які логічно поєднані між собою та складають алгоритм для забезпечення досягнення поставленої мети. Для деталізації та конкретизації дослідження кожна стадія складається з певних дій та операцій, що дозволяють детально виконати поставлені завдання.

Перша стадія (організаційна) передбачає формулювання теми дослідження; визначення мети, об'єкту, предмету, цілей і наукових завдань дослідження; створення концепції дослідження; обґрунтування алгоритму та визначення методичних та методологічних засад дослідження.

На першій стадії передбачається розкриття теоретичних засад вивчення регіональних систем розселення, а саме: розселення населення, поселення, мережа поселень, система розселення, опорний каркас розселення, урбанізація, агломерація, тощо.

Друга стадія (підготовча) містить в собі аналіз літературних джерел, підготовку бази даних, попередній статистичний аналіз, формування гіпотетичних моделей дослідження. На цьому етапі проведено аналіз поняттєво-термінологічного апарату дослідження систем розселення, обґрунтовано актуальність вивчення регіональних систем розселення як об'єкту дослідження суспільної географії.

Третя стадія (аналітична) містить статистичний аналіз вихідних даних та побудову математичних моделей, аналітичних графічних матеріалів, графіків, діаграм, картосхем. Саме на цьому етапі проводились різні розрахунки. Зокрема, коефіцієнт концентрації населення було розраховано за формулою:

$$K_{tk} = \frac{pS}{P \times s} \quad (1.1.)$$

де K_{tk} – коефіцієнт територіальної концентрації населення; p – кількість населення територіальної громади; S – площа району; P – кількість населення області; s – площа територіальної громади.

При $Ktk < 1$ можемо говорити про низьку концентрацію населення; Ktk наближений до 1 – про оптимальне співвідношення досліджуваного показника; коли ж $Ktk > 1$, то спостерігається висока концентрація населення на відповідній території.

Четверта стадія (синтетична) передбачає проведення системного аналізу, здійснення ІФВ–моделювання, побудову ГІС-моделей, моделювання міграційних процесів у регіоні.

П'ята стадія (узагальнююча) полягає у виявленні основних проблем розвитку системи розселення та розробці науковообґрунтованих рекомендацій щодо переорієнтації системи розселення з моноцентричної на поліцентричну модель.

Шоста стадія (заключна) полягає в написанні тексту, оформленні графічного матеріалу та підготовці до захисту.

Комплексність та міждисциплінарність дослідження зумовлює використання таких наукових підходів як системний, синергетичний, інформаційний, географічний та історичний. На сучасному рівні соціально-економічного розвитку при проведенні регіональних досліджень підсилюється актуальність вивчення системи розселення не відособлено, а в безпосередньому зв'язку різних агентів і відповідних процесів в суспільстві, тобто з позицій системного підходу.

Системний підхід дозволяє розглядати розвиток розселенської компоненти соціогеосистеми, яка утворена з підсистем нижчого рівня (локальних систем розселення, ізольованих населених пунктів), стабільне функціонування яких залежить від ефективної діяльності всіх складових соціогеосистеми. У регіональній системі розселення між поселеннями існують різноманітні зв'язки: демографічні (зокрема міграційні процеси, особливо маятникова міграція), економічні, соціальні, адміністративно-управлінські тощо. Цілісна система має інтенсивні зв'язки внутрішніх елементів і слабку залежність від зовнішніх зв'язків.

Використання інформаційного підходу дозволяє досліджувати об'єкти, процеси та явища в інформаційному аспекті та виявити нові якості, важливі для розуміння їх сутності та перспективних напрямів розвитку на основі знання загальних властивостей і закономірностей інформаційних процесів. Інформаційний підхід тісно пов'язаний із системним, що дає змогу дослідити регіональну систему розселення як таку, що утворена взаємопов'язаними підсистемами нижчого рівня, кожна з яких за своєю суттю є інформаційною, та встановити характер взаємодії між ними, що дозволяє виявити особливості формування та розвитку регіональних систем розселення.

Застосування географічного підходу обумовлює комплексність дослідження та ґрунтовний суспільно-географічний аналіз досліджуваних явищ і процесів. Комплексний аспект географічного підходу потребує всебічного розгляду об'єкту дослідження, що є важливим для суспільно-географічного дослідження, тому що повна характеристика об'єкту дослідження вимагає врахування максимально можливої кількості ознак та параметрів.

Конкретнонаукові методи в даному дослідженні представлені порівняльно-географічним методом, методом ГІС-моделювання, картографічним методом, рейтинговим методом, центрографічним методом.

Найкращим методом дослідження транспортної доступності є ГІС-технології, зокрема такі як геоінформаційні системи Open Route Service та QGIS. QGIS є однією з найбільш функціональних і зручних настільних геоінформаційних систем, які динамічно розвиваються. Основним призначенням даних систем є обробка і аналіз просторових даних, підготовка картографічної продукції. Openrouteservice – використовує широкий спектр послуг, заснованих на даних OpenStreetMap, які можна використовувати у всіх різних типах програм та за різних сценаріїв. На даний момент в рамках Openrouteservice реалізовані такі послуги: напрямки; матриця відстані часу; point of interest; геокодування Pelias; піднесення; ізохрони [12].

Для дослідження транспортної доступності центрів громад пропонуємо використовувати метод побудови ізохрон (зон доступності), які допоможуть визначити, з яких точок населення може досягти центрів громад за певної відстані. При побудові ізохрон враховується крутизна схилів, типи доріг, типи покриття, складність дороги та ін. [12].

Побудову зон доступності можна здійснювати для легкових та вантажних автомобілів (у тому числі автобусів), велосипедного та пішохідного руху, а також руху в інвалідному візку. Будувати полігони можна за відстанню або часом, що є досить зручно і дозволяє врахувати вікові показники швидкості пересування. ГІС Open Route Service дозволяє визначити один з найважливіших показників територіального розміщення центрів надання адміністративних послуг – коефіцієнт доступності. Коефіцієнт доступності може набувати значень від 0 (найгірша доступність) до 1 (найкраща доступність) [12].

Метод групування було використано при систематизації адміністративно-територіальних одиниць за певними критеріями (густота населення, рівень урбанізації, природний приріст та ін.).

Під час проведення наукових досліджень були використані, як загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення й ін.), так і спеціальні методи демографії і деяких суміжних з нею наук. Демографічні процеси ще здавна були й продовжують залишатися одним з головних об'єктів застосування статистичних методів. Без статистичних методів опис і аналіз демографічних процесів є неможливим. Дійсно, демографічні процеси як масові явища, що складаються з множини випадків народжень, смертей, міграцій, шлюбів і т. п., доволі однорідні, оскільки мова йде про переходи осіб з одного демографічного стану в інший [19].

Демографічні процеси мають і такі важливі властивості, а як варіація ознак. Тому ті або інші закономірності в них описують лише в середньому, за умови достатньо великого числа спостережень. Отже, тут можливе застосування імовірнісних моделей, які дозволяють розрахувати вірогідність

того, що певне значення шуканої величини буде міститися у межах відповідного інтервалу. Саме за допомогою *статистичних методів* можна знайти у зміні демографічних подій певну тенденцію, що проявляється при суцільній обробці великого числа індивідуальних значень. Ця тенденція вільна від впливу випадкових коливань, більш-менш точно виражає закон, котрому підкоряється у своїй зміні відповідне явище[56].

За допомогою *методу статистичних групувань* упорядковується уява як про населення вцілому, так і про його структурні компоненти, оскільки статистична сукупність населення є складною багатоструктурною системою. Більшість ознак, властивих населенню, є атрибутивними, а кількісні ознаки населення, як правило, дискретні (за винятком часу, що дозволяє проводити всі види статистичних групувань – варіаційні, або структурні, типологічні, аналітичні, комбіновані і багатомірні групування).

Типологічні групування здійснюють у першу чергу, оскільки необхідно узагальнити первинну статистичну інформацію та на основі виділення соціально-економічних типів, явищ, прослідкувати їх структуру, розвиток, різноманітність. Типологічні групування потребують також попереднього якісного теоретичного аналізу, оскільки вибір ознаки групування частіше за все спирається на відомості з інших наук. Таким чином, метод групувань допомагає виділити однорідні групи і тим самим визначити межі і можливості використання інших методів. У демографії широке використання має метод статистичних показників, а саме, абсолютних, відносних і середніх величин[19].

Абсолютні величини одержують безпосередньо під час статистичного спостереження, і вони є вихідними характеристиками процесу руху населення. До числа абсолютних величин, що характеризують рух населення, відносять чисельність населення на певний критичний момент, число шлюбів, розлучень, народжень, смертей та ін., такі характеристики динаміки чисельності населення як природний і механічний приріст (убуток) населення.

Порівняння і зіставлення – необхідний елемент статистичного аналізу, який стає можливим через використання відносних величин. Демографічні коефіцієнти використовують для вимірювання частоти демографічних подій, опису та аналізу демографічних процесів і структур при вивченні їх змін у часі і просторі, для різного роду порівнянь. Загальноприйнята система й класифікація демографічних коефіцієнтів відсутня. Відповідно до специфіки відображуваних ними відносин виокремлюють два класи: А – коефіцієнти швидкості зміни (руху) населення та інтенсивності демографічних процесів та В – структурні коефіцієнти.

Жодний аналіз не може обійтися без узагальнень, а отже, і без використання середніх величин. Для розрахунку середньої чисельності населення застосовують середні арифметичні ряду динаміки. Для порівняння певного явища у часі, просторі, чи з нормою (стандартом) демографія використовує і такі відносні величини як індекси.

Індексний метод використовують при застосуванні методів стандартизації демографічних коефіцієнтів, зокрема, при вивченні народжуваності, смертності. Цей метод дозволяє виключати при зіставленнях вплив розходжень у складі населення порівнюваних територій (порівнюваних проміжків часу). Наприклад, якщо в населення двох територій спостерігають різні показники народжуваності, то це може бути викликане, як різною інтенсивністю цього процесу в людей одного віку, так і розходженнями у віковій структурі (зрозуміло, що скорочення частки молодого віку веде до зменшення загального показника народжуваності).

Для наочного представлення демографічних процесів використовують *графічні методи*: графіки, схеми, діаграми, малюнки й ін. При дослідженні демографічних процесів і структури населення певної території чималу допомогу надають карти (щільності, етнічні й ін.), картодіаграми, картограми. У демографії є й свої власні графічні прийоми. До їхнього числа належить побудова статево-вікових пірамід. Важливе місце в демографії приділяють і побудові так званої демографічної сітки, що дозволяє одержати чисельні

значення деяких величин, які безпосередньо не можна спостерігати, а також показати динаміку чисельності груп населення в часі[43].

Останнім часом у демографії почали активніше застосовувати соціологічні методи при вивченні різних факторів народжуваності, смертності, міграції, шлюбності, розлученості, опитування за спеціально розробленими анкетами, тести тощо. Дослідження відтворення населення вимагає всебічних знань про родину, що дає демографії в першу чергу соціологія. За допомогою соціології демографія досліджує соціальні фактори відтворення населення, відмінності демографічної поведінки різних соціальних груп. Оскільки на показники народжуваності, шлюбності і розлучуваності певний вплив має діюче в країні законодавство, демографії доводиться мати справу з правовими матеріалами.

Методологія вивчення населення (демографічна) вивчає демографічні явища і процеси. Вона дає характеристику чисельності і складу населення, природного і механічного руху, організації обліку населення й інше.

Одним із найбільш важливих показників населення є його чисельність. Основним джерелом, інформації про чисельність населення є переписи, що повинні через проводитись кожних 10 років. Між переписами інформацію про чисельність населення одержують за результатами розрахунків показників поточного обліку процесів природного та механічного руху.

Зміна чисельності населення виражається за допомогою абсолютних, відносних або середніх показників.

Абсолютні показники розраховуються як різниця чисельності населення на кінець і початок періоду. Вони характеризують приріст або зменшення населення. Для розрахунку відносних показників використовують коефіцієнти, що характеризують кількість осіб певної структури чи чисельності на 1000 осіб.

Основними процесами які характеризують динаміку чисельності населення є природний та механічний рух населення, що формують демографічні процеси.

Статева структура населення виражається абсолютними даними про чисельність чоловіків і жінок в межах певних територій, а також відносними даними, які показують частку чоловіків і жінок в загальній сукупності населення, зокрема кількість жінок, що припадає на кожен тисячу чоловіків, або навпаки. При проведенні статистичного аналізу статевих складів важливим є встановлення співвідношень вікових статевих груп. Тут існує певна закономірність. У групі новонароджених переважають хлопчики (51,2 %) проти дівчаток (48,8%). При пересуванні до молодих вікових груп співвідношення статей вирівнюється. В старших вікових групах уже переважають особи жіночої статі. Це пояснюється більш високою смертністю чоловіків по відношенню до жінок[35].

Статеві пропорції найбільш повно виражає такий показник, як вік балансування чисельності чоловіків та жінок. В Україні вік балансування становить 30 років, а в містах – лише 19. В той же час, оптимальним вважається вік 50 років. Це значно ускладнює можливість вступати в шлюб. Статеві диспропорції негативно впливають на ріст населення, порушується режим відтворення.

Віковий склад населення вивчають за допомогою його групування за віком. При цьому виділяють такі контингенти населення: до 1 року – немовлята; 0-2 роки – діти ясельного віку; 3-6 років – діти, які відвідують дитячий садок; 7-17 років – діти шкільного віку. При вивченні працездатних осіб у загальній кількості населення виділяють групи дитячого віку (0-15 років), працездатного (16-54 – для жінок і 16-59 – для чоловіків) і пенсійного. В особливу групу об'єднують населення у віці 18 років і старше.

Вивчення процесу відтворення населення вимагає виділення вікових груп, здатних до репродуктивності (15-49 років).

У статистиці населення виділяють три типи вікових структур:

- 1) прогресивний, при якому частка дітей (0-14 років) перевищує частку людей похилого віку (50 років і старше);
- 2) стаціонарний (кількість дітей і осіб похилого віку майже однакова);

3) регресивний, при якому дітей менше, ніж літніх людей, що створює умови можливої депопуляції.

Чисельність населення не є постійною величиною. Вона постійно змінюється під впливом природного і механічного руху. Для окремих поселень чисельність може змінюватися і внаслідок так званого інституціонального чинника, тобто зміни нормативно-правових норм (адміністративних меж, злиття поселення, розділення поселень тощо).

Природний рух населення включає процеси народжуваності та смертності, а під механічним рухом розуміють територіальні переміщення людей, що супроводжуються процесами припливу та відтоку населення.

Джерелом інформації про природний приріст є дані поточного обліку населення, що реєструються в записах актів громадянського стану (РАГС): свідоцтва про народження та смерть.

Абсолютне число природного приросту населення можна визначити за формулою:

$$ПП = H - C$$

де $ПП$ – абсолютне число природного приросту населення за період, що аналізується; H – чисельність народжених за цей самий період (народжуваність); C – чисельність померлих за цей самий період (смертність). В Україні починаючи з 1993 року природний приріст має від'ємне значення (в Чернівецькій області з 1994). Тут має місце процес депопуляції населення.

Абсолютні показники природного руху населення вивчаються за демографічними та соціальними ознаками. При цьому широко використовується метод групувань[15].

Чисельність народжених групується за віком матері (від 15 до 49 років), місцем народження, регіонами, місяцями, статтю, національністю тощо. Окремо виділяються мертвонароджені, а також діти, що народились поза шлюбом.

До відносних показників смертності належать загальний коефіцієнт смертності, спеціальні та часткові коефіцієнти, а також коефіцієнт дитячої

смертності.

Загальний коефіцієнт смертності показує, скільки в середньому померлих припадає на 1000 осіб.

$$m = (M / S) * 1000$$

де M – число померлих за рік; S – середня чисельність населення за рік.

Механічний рух (міграція) населення – це переміщення населення з одних населених пунктів, регіонів чи країн в інші, яке супроводжується зміною місця їх проживання.

Розрізняють внутрішню і зовнішню міграцію. Внутрішня міграція – це переміщення населення в межах країни. Вона поділяється на внутрішньорегіональну (в межах області) та міжрегіональну (переміщення з області в область). Зовнішня – це переміщення населення за межі країни.

Джерелами інформації про механічний рух населення є дані паспортних столів та спеціальні дослідження органів державної статистики. Тут міститься характеристика мігрантів за статтю, віком, сімейним станом, освітнім рівнем тощо. Окремо виділяється причина переїзду: на роботу, навчання, лікування, постійне місце проживання і т. ін.

Важливим завданням статистики є вивчення міграційних процесів, в демографічній статистиці виділяють такі міграційні показники: загальна чисельність прибулих, загальна чисельність вибулих, валова міграція (загальна чисельність прибулих і вибулих) і сальдо міграції (різниця між числом прибулих і вибулих).

Поряд з абсолютними показниками для вивчення міграції використовують відносні. Це коефіцієнти: прибуття і вибуття; рухомості (валової міграції) та механічного приросту, які обчислюються за наступними математичними формулами:

Коефіцієнти прибуття: $K_{np} = (П / S) * 1000$

Коефіцієнти вибуття: $K_{виб} = (В / S) * 1000$

Коефіцієнт валової міграції: $K_{вм} = (Q / S) * 1000$

де S – середньорічна чисельність населення;

P – число прибулих;

B – число вибулих;

Q – загальна кількість прибулих і вибулих.

У вивченні населення також вивчають маятникову міграцію. Маятникова міграція являє собою загальне число жителів населених пунктів, які щоденно добираються на роботу та навчання і повертаються на постійне місце проживання [47].

Для визначення змін загальної чисельності населення потрібно додати показники природного приросту та міграційного сальдо.

Співвідношення показників руху населення абсолютних чи відносних, у формуванні загальної чисельності населення представлена в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Співвідношення показників природного приросту і механічного руху та формування чисельності населення.

Природний рух => Народжені (Н) – Померлі (С) = Природний приріст (ПП)			
Механічний рух => Прибулі (П) – Вибулі (В) = Міграційне сальдо (МС)			
Сумарні показники динаміки чисельності => збільшення (ЗЗб) – зменшення (ЗЗм) = приріст (ЗП) населення	Загальне	Загальне	Загальний

Окремі показники пов'язані наступними співвідношеннями:

$$1) N - C = \pm PP; \quad 2) P - B = \pm MC; \quad 3) ZZb + ZZm = \pm ZP;$$

$$4) N + P = ZZb; \quad 5) C + B = ZZm; \quad 6) PP + MC = ZP.$$

Таким чином, демографічні явища і процеси які відбуваються в межах окремих територій вимагають використання різноманітних методів дослідження.

РОЗДІЛ 2

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОЛОМИЙСЬКОЇ РАЙОННОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

2.1. Історія виникнення поселень регіону

На території Коломийського району розташовані найстародавніші поселення на Покутті: смт. Отинія (XIII ст.) – головний опорний пункт під час селянського повстання під проводом С.Височана (1648); смт. Печеніжин (XIV ст.) – місце народження О.Довбуша (1700—1745), керівника руху опришків на Покутті, с. Коршів (в письмовних джерелах згадується вперше у 1434 році).

Загалом на території Івано-Франківської області налічується 804 населених пункти, 350 з яких містять археологічні старожитності. Період заснування таких поселень починається з періоду палеоліту-давньоруських часів, а решти 454 одиниці – від давньоруського періоду до сьогодення. Отже, наявність у давніх поселеннях першої, за своєю давністю, археологічної культури дає підстави вважати, що дана місцевість була первісно залюднена, а поселення – вперше засноване. Наступні історичні періоди, пов'язані з перебуванням тут людей та їхньої господарської діяльності, до уваги не беруться, а відлік часу "життя" поселення розпочинається або від першої тут археологічної культури, або від дати першої письмової згадки про населений пункт.

Загалом, доволі тривалий час формування поселенської мережі можна поділити на 17 періодів, 8 з яких є давніми й повністю належать до періоду існування археологічних культур: I-палеоліт, II-мезоліт III-5000-4001, IV 4000- 3001; V-3000-2001; VI 2000-1001; VII 1000-0 рр. до н.е, VIII - 0-500 рр. н.е. 9 наступних етапів від 501 до 2000 рр.н.е. (IX-501-900; X - 901-1300; XI - 1301-1400; XII - 1401 1500; XIII - 1501-1600; XIV - 1601-1700, XV - 1701-1800, XVI-

1801 1900; XVII 1901-2000) пов'язані спочатку із творенням східнослов'янського етнічного об'єднання, а на його базі етногенезу українців. Тому, загалом, 9 останніх етапів заселення можна назвати "новими" або "українськими". У контексті сказаного, С.Павлюк виділяє дві стадії етногенезу початкову й завершальну. Перша збігається з процесами родоплемінного періоду археологічних культур, а друга - з періодом творення сучасних народів [96, с.8], якими є, без сумніву, українці.

Дані археології разом із письмовими джерелами та лінгвістичними матеріалами дають змогу простежити заселення Прикарпаття в діахронії, тому нашим завданням, поруч із процесами заселення на основі формування поселенської мережі, є з'ясування суті їхнього етнічного складу.

Утворення поселень Івано-Франківської області та Коломийського району зокрема припадає на весь період палеоліту, який тривав від 3-1 млн до 11/10 тис. років тому, коли закінчився процес формування людини розумної. Впродовж нього в Івано-Франківській області виникло 88 первісних поселень (10,9% від їхньої теперішньої кількості), причому більше 3/4 із них належали до сточища Дністра. Найбільша частка поселень першого етапу (більше 81,8% або 72 один.) приурочена до пізнього палеоліту, коли показник ретроспективного заселення Прикарпаття збільшився на 9,0% до 10,9%, здебільшого за рахунок поселень у сточищі Дністра (76,4 % від заснованих за цей час). Це свідчить про те, що тут групи пізньопалеолітичних общин використовували основні річки як транспортні комунікації. У цей же час Прикарпаття зазнало перших іншоетнічних впливів свідерського протоетносу з півночі. Саме тоді на території 88 сучасних поселень місце перші міжетнічні мали контакти людності Івано-Франківської області. Вони на території 88 сучасних поселень розміщувалися, здебільшого, в межах сточищ Дністра й Пруту, утворюючи своєрідні вузли поблизу Делятина і Старуні. Принагідно зазначимо, що свідерці проіснували тут приблизно 500р., а основний ареал їхнього замешкування знаходився в долинах Вісли, Німану та Прип'яті.

У мезоліті заселення території області, зазнало очевидного спаду. За вказаний період у Коломийському районі виникло лише 19 поселень, за рахунок яких показник заселення області зріс незначно (на 2,4%), а основний ареал заселення знову припав на сточище Дністра (7 пос.). Започаткування цих поселень відбулося, через ранні міжетнічні контакти між автохтонною людністю пізнього палеоліту та носіями свідерської культури. Вони переросли на території основних допливів Дністра в пам'ятки культури типу Вороців-Старуня, що привело до виникнення нової етнічно-плеємінної спільності.

У поселеннях, які тяжіли безпосередньо до сточища Дністра й Пруту, було помітно розвиток культури Незвисько-Оселівка, яка мала автохтонне походження. В період пізнього мезоліту в Прикарпатті виникло два поселення у верхній течії Пруту. Саме в цей час в середовищі місцевих племен мали місце, інвазії людності з Північного Причорномор'я і Поліської низовин, зокрема, носіїв кудлаївської, а потім – яніславської культури. Останні були асимільовані тут місцевим протоетносом та проіснували разом із ними до початку V тис. до н.е., коли розпочався III етап заселення Прикарпаття, названий неолітом.

Виходячи із вищевикладеного, наголосимо, що в часи раннього голоцену, який охоплював його пребореальний і бореальний кліматичний періоди, на території Івано-Франківської області проживало місцеве населення спочатку доби мезоліту, а згодом доби протонеоліту. Фактів на користь його прийдешньої археологи не знаходять, тому правильною буде думка, що кочові палеолітичні племена, які осідали на землі регіону, закріплювалися на них за допомогою переходу від привласнюючого до відтворюючого господарства. Отже, землі області зазнали впродовж пребореального і бореального кліматичних періодів голоцену мінімальних етнічних „вливань”, тому можна з достатньою певністю підкреслити, що Прикарпаття увійшло в середній голоцен (атлантичний період) або в неоліт зі сталим, автохтонним населенням.

Під час III етапу заселення регіону виникло ще 20 нових поселень, найбільша кількість яких приурочена до Коломийського району (10 пос.) і сточища Пруту (8 пос.). За цей час на зміну привласнюючому господарству прийшли землеробство тваринництво, що стали основним чинником до осілого способу життя. Всі місцевості новоутворених 20 поселень Прикарпаття були заселені племенами лінійно-стрічкової кераміки, які були немісцевими, а їхня прийдальість пов'язується з територією Польщі, Німеччини). З V тис. до н.е. починається перший для Івано-Франківської області вплив Західної Європи.

Отже, вперше етнічної інфільтрації племен із Західної Європи Прикарпаття зазнало, починаючи від III етапу заселення належали до східного, карпатського, групи племен, пам'ятки яких поширені в межах Словаччини, Польщі, України, Молдови і Румунії. У результаті цього. Івано-Франківська область стала частиною земель де утворилася КЛСК, звичайно, НС В західноєвропейському варіанті, а модифікована 1 класичному можливо, трансформована місцевими впливами. Час її існування загалом охоплював приблизно півтисячоліття (500 років).

Появу цих західних племен на землі, зокрема й Івано Франківської області можна трактувати як перший кардинальний вплив Європи (у розумінні західноєвропейської цивілізації) на територію сучасної України та її населення. Слід КЛСК був доволі глибоким, завдяки цьому Прикарпаття належало до найрозвиненіших суспільств Південно-Східної Європи.

Від початку енеоліту та, водночас, IV етапу заселення Івано Франківської області нового поселенського впливу зазнали, в основному, Городенківський (10 пос.) Сиятинський (9 пос.) і Коломийський (6 пос.) райони. Впродовж 4000-3001рр. до н.е. в Івано Франківській області всі 35 нових поселень виникли під впливом виключно розселення племен трипільської культури, під заселенської активності яких тут припав на середній період. Так, під час раннього етапу (друга чверть четвертого етапу заселення) була заселена територія Городенківського, Снятинського й

Тисменицького районів у сточищах Пруту, Дністра та Бистриці Надвірнянської (4 пос.), що збільшило частку Прх області лише на 0,5%. Завдяки племенам трипільської культури (ТК), на ранньому етапі розвитку території посилювався балкано-дунайський чинник. Осередком утворення ТК стало межиріччя Середнього Дністра і Південного Бугу. Івано-Франківська область відразу долучилася до земель, де розповсюдилися племена раннього Трипілля, час розвитку яких припадає на 4000-3600 рр. до н.с. Окрім того, Прикарпаття, завдяки трипільській людності (починаючи з раннього етапу), отримало потужний майже 2-тисячолітній безперервний зв'язок із іншою, більшою частиною України.

Загалом ТК постала на основі двох районів: західного кукутенського, джерела якого містилися здебільшого в місцевих балкано-дунайських культурах, і східного- трипільського, що теж мав місцеве коріння (племена буго-дністерської культури). Останній усе ж відчував на собі значний вплив дунайсько-балканських племен.

Така багатогранна взаємодія, що охоплювала міграції й асиміляцію, спричинила виникнення єдиної у своєму матеріальному втіленні культури ранньотрипільських племен.

2.2 Загальний огляд чинників формування поселенської мережі

Процес відтворення населення перебуває під впливом ряду факторів різного характеру; в свою чергу, регіональний демографічний розвиток обумовлений передумовами формування демографічної складової населення. До передумов демографічного розвитку відносимо фактори формування демографічної ситуації, серед яких на рівні регіону можна виділити:

- історико-географічні аспекти розвитку (розвиток та динаміка чисельності населення регіону в ретроспективі, особливості геополітичного

положення регіону, особливості заселення та господарського розвитку, формування системи розселення та структури, відображення історичного розвитку у характері формування демографічної ситуації тощо ; вплив історичних подій на демографічні процеси носять подвійний характер: суть відмінностей полягає в швидкості реакції окремих елементів демографічної системи на них і здатності її до самовідновлення, вплив давніх традицій на демографічні процеси);

- суспільно-географічне положення регіону (визначення позиційно-географічних факторів: суспільно-географічне положення досліджуваної території на всіх ієрархічних рівнях організації) ;

- природно-екологічне середовище (комплексний та по елементний вплив на характер заселення і людності поселень, освоєння регіону, демографічних процесів, відповідність чисельності населення природно-ресурсним можливостям території, екологічний стан та його вплив на стан здоров'я населення, вплив рельєфу та клімату на заселення регіону тощо);

- соціально-економічні особливості (соціально-економічні показники та їх вплив на рівень життя населення порівняно з іншими регіонами країни, внутрішньо регіональна відмінність рівня соціально-економічного розвитку регіону та її вплив на демографічні процеси, зокрема маятникову міграцію, збалансованість статеві структури, зайнятість населення, економічно-демографічні диспропорції, економічна система забезпечення життєдіяльності населення тощо)[43].

Таким чином, передумови демографічного розвитку регіональної геосистеми дозволяють виявити особливості для конкретного регіону, виходячи з її позиційно-географічної прив'язки, зумовлюють сучасну ситуацію і є основою дослідження витоків існуючих тенденцій. Дослідження відтворення населення в рамках регіональної геосистеми, як головної складової демографічного розвитку, вимагає дослідження зовнішніх та внутрішніх чинників. У ієрархічній системі виділяються групи чинників, що зумовлюють перебіг окремих демографічних процесів: народжуваності,

смертності, міграції, шлюбності, формування структури населення тощо. Слід зазначити, що перелік функціональних чинників ще не розкриває механізм їх дії. Адже, чинники можуть бути як суб'єктивні, так і об'єктивні. У свою чергу об'єктивні чинники можуть бути переважно демографічними, соціальними, економічними або, через їх неоднозначність, соціально-економічними, соціально-демографічними залежно від того, яка ознака є первинною. Вони можуть діяти прямо або опосередковано, давати очікуваний або зворотний результат. Проте, що стосується факторів, які тією чи іншою мірою впливають на розвиток народонаселення в цілому, то щодо їхньої кількості досі не існує однастайності серед науковців.

Вивчення обумовленості відтворення населення економічними, соціальними, природними і іншими чинниками, передбачає розгляд згаданих чинників, як зовнішніх; демографічний чинник, зокрема статево-вікову структуру, можна розглядати як внутрішній по відношенню до демографічної системи, що вивчається.

Оскільки, людина має біологічну і соціальну приналежність, то можна визначити чинники, які впливають на його відтворення, проте механізм і ступінь дії різних чинник на відтворення населення неоднакові; чинники можна поділити на відповідні групи, які в подальшому будуть проаналізовані[25].

Демографічний розвиток протікає під впливом складного комплексу різних чинників, здебільшого економічного і соціального характеру. Число чинників на регіональному рівні невимірно зростає, а зв'язки між ними ускладнюються. Тому, щоб здійснювати регулюючу дію на хід демографічних процесів, передусім необхідно виявити, проаналізувати, відібрати і систематизувати чинники та умови, що визначають певний регіональний демографічний розвиток. Насамперед аналізу підлягають умови і чинники, що зумовили реальну демографічну ситуацію, що склалася, і основні тенденції, що визначають розвиток окремих демографічних процесів. Демографічні процеси ґрунтовно детерміновані

сумісною дією природних і соціальних чинників і у високому ступені інерційні. Тому особливо важливим є наукове обґрунтування цілей демографічної політики з урахуванням обмежених можливостей впливу на об'єктивно обумовлені тенденції. Демографічний розвиток, як об'єкт регулювання є системою (а в структурі регіонального управління – підсистемою), структурними елементами якої виступають окремі демографічні процеси в їх взаємодії. Складна за структурою, масштабами, динамікою, ця система опосередкована всім ходом соціального і економічного розвитку. Зазначене обґрунтовує широку альтернативність комплексу заходів по регулюванню регіонального демографічного розвитку, причому слід підкреслити його залежний, а не автономний характер. Не викликає сумнівів актуальність регулювання демографічного розвитку саме на регіональному рівні, що потребує подальших комплексних суспільно-географічних досліджень.

На процеси відтворення населення впливає багато факторів різного характеру, у свою чергу розвиток населення регіону визначається передумовами складу населення. До передумов розвитку чисельності населення та власне формування поселенської мережі належать фактори формування умов населення, які на регіональному рівні можна поділити на:

- історико-географічні (розвиток та динаміка чисельності населення регіону в часі, особливості геополітичного положення регіону, особливості заселення та господарського розвитку, формування системи розселення та її структури, відображення історичного розвитку у характері формування демографічної ситуації та ін.; вплив історичних подій на демографічні процеси мають подвійний характер: природа відмінностей полягає в швидкості, з якою різні елементи системи населення реагують на них, і їх здатності до самооновлення, впливу давніх традицій на процеси народонаселення);

- соціально-географічне розташування регіону (визначення

локаційно- географічних факторів: соціально-географічне розташування досліджуваної території на всіх рівнях організації);

- природно-екологічне середовище (комплексний вплив на характер заселення та людності поселення, освоєння регіону, демографічних процесів, відповідність чисельності населенню природно-ресурсним особливостям території населеного пункту, впливу рельєфу та клімату тощо).

- соціально-економічні фактори (соціально-економічні показники, а саме їх вплив на проживання населення порівняно з іншими регіонами країни, соціально-економічний розвиток регіону та вплив демографічних процесів внутрішнього розвитку регіону, економічна система засобів існування тощо) (рис. 2.1).

Тому передумови розвитку населення регіонально-географічних систем дозволяють виявити особливості того чи іншого регіону, виходячи з його позиційно-географічної прив'язки. Вивчення відтворення населення в межах регіонально-географічної системи є основною складовою розвитку населення, при цьому необхідно вивчати як зовнішні, так і внутрішні фактори.

Природне середовище є одним із важливих і постійних факторів розселення, а в деяких випадках і вирішальним фактором. Це необхідна умова існування і розвитку населених пунктів, а також усього суспільного життя. Природні ресурси впливають на розселення через господарську діяльність, їх запаси, наявність, можливості розвитку та доцільність освоєння є основою виробничої та невиробничої діяльності. Природні умови території створюють відповідний контекст — «комфорт» людського проживання. Існують також прямі «технічні» впливи на розташування та будівництво будівель і населених пунктів.

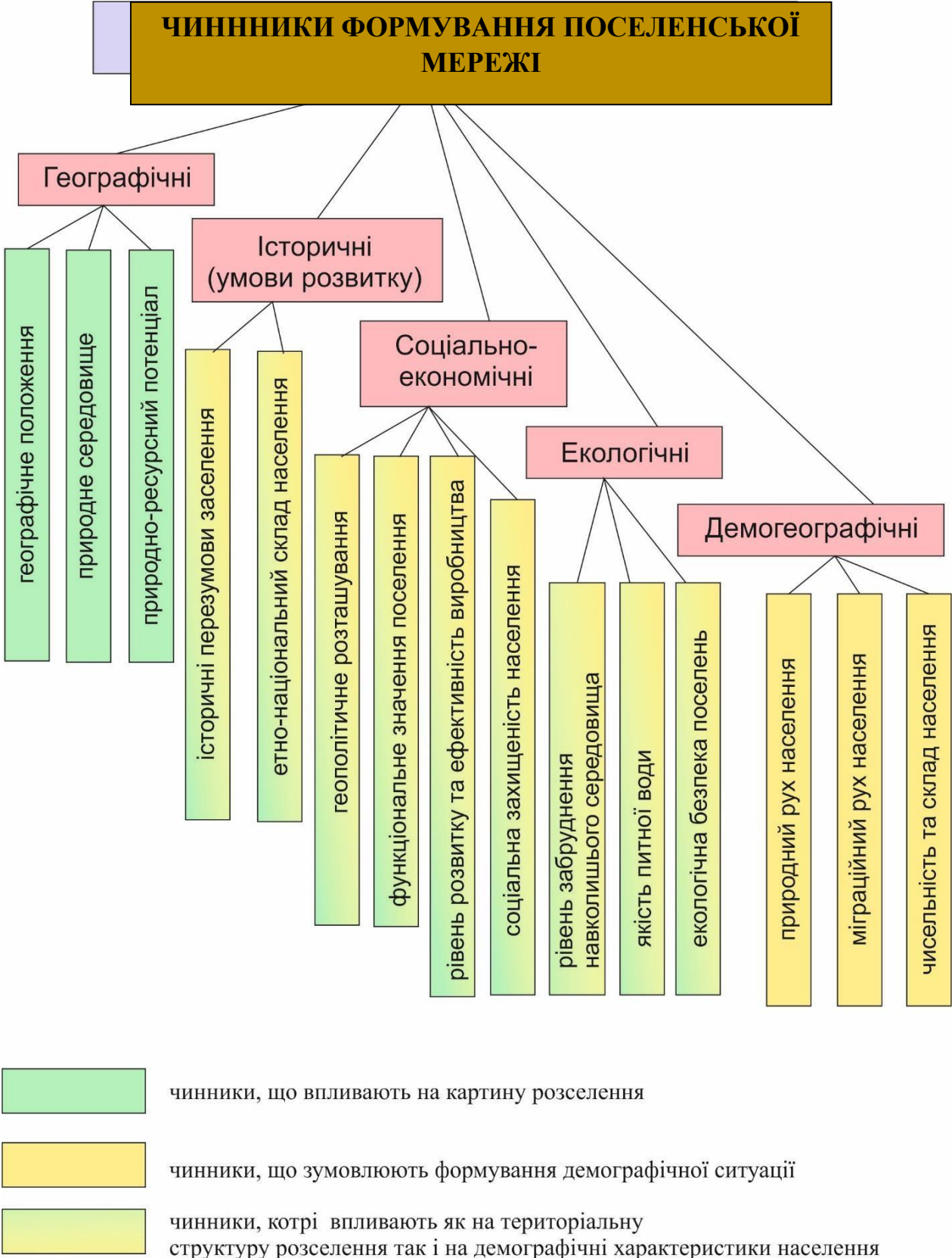

Рис 2.1. Чинники формування поселенської мережі

Багато разів стан довкілля, особливо раптова зміна довкілля, є причиною певної демографічної катастрофи, тому, на нашу думку, екологічні характеристики слід виділити як самостійну складову розвитку територіальної геодемографічної системи. Важливе значення мають природні та екологічні фактори, що впливають на процеси народонаселення в регіоні. Їх вплив на природні та механічні показники рухливості може бути зумовлено біологічними особливостями (жіноки і чоловіки, їх здатність до продовження роду), природні чинники визначають біологічні характеристики відповідно до умов місця проживання [14].

Природні чинники розглядаються нами як важлива умова та ресурс розвитку населення та розселення в регіоні.

Фактори довкілля в межах досліджуваної території мають непрямий вплив, оскільки значних забруднювачів навколишнього середовища немає, а вплив міста на екологічний стан регіону незначний.

Соціально-економічні чинники, що відіграють важливу роль у демографічному процесі: рівень добробуту населення, розвиток охорони здоров'я, соціальних стандартів, освіти, культури та освіти. Ті самі фактори можуть прямо, опосередковано і зворотно впливати на відтворення популяції, дозволяючи більш детально зрозуміти ці ознаки.

Рівень добробуту, особливо покращення матеріальних умов життя людей, доступність медичної допомоги сприяють зниженню смертності, особливо дитячої, збільшенню середньої тривалості життя населення. Загалом це неминуче веде до збільшення частки літнього населення в структурі населення, що в свою чергу веде до зростання смертності. Вплив благополуччя на народжуваність насамперед пов'язаний з грамотністю населення, оскільки в міру зростання добробуту людей розширюється спектр пільг і збільшуються витрати на виховання дітей. Важливу роль на території досліджуваної території відіграють соціально-економічні фактори.

Розміщення населення на території відображає сучасні та історичні особливості розвитку самого населення, а також важливі та другорядні чинники, які можуть визначати його формування та розвиток, розвиток.

Історико-географічні чинники мають значний вплив на демографічні процеси, оскільки вони не лише розкривають історію формування минулого, а й дають можливість передбачати майбутнє, впливають на етнопсихологічні особливості націй, які в свою чергу формують національно-державні структури.

Характеристика особливостей етнонаціонального складу населення, а також при аналізі геодемографічних процесів і стану геодемографічної ситуації в тих чи інших територіальних утвореннях завжди ураховується вплив цього фактору на плинність демогеографічного процесу.

Адміністративним та культурним центром району є місто обласного підпорядкування Коломия, яке розміщене на відстані 65 кілометрів від обласного центру м.Івано-Франківськ і має з ним залізничне сполучення і автомобільну дорогу загальнодержавного значення.

Коломийський район простягається здебільшого на рівнинній території, а саме на Коломийсько-Снятинській рівнині. Рельєф району неоднорідний, завдяки чому Коломийщина є одним з наймальовничіших куточків України. Це створює хороші передумови для розвитку туризму та рекреаційних можливостей. В урочищі «Княздвір» знаходиться унікальний ботанічний заказник державного значення «Княздвірський», який займає 208 гектарів і є найбільшим у Європі. За останнім переписом тут налічувалось близько 22 тисячі деревин тиси – дуже цінної червоної породи дерева. На території заказника діє музей фауни і мінералів Карпат. Крім того, цей заповідник є прекрасним місцем для відпочинку. В селі Марківка знаходиться цілюще природне джерело «Біла криниця». Старожили пам'ятають, як чимало людей, вмиваючись водою з джерела, повертали собі зір.

На території району розташований лікувально-оздоровчий

комплекс «Прикарпатські зорі» на 150 ліжко-місць.

В гірських селах району діє 15 «зелених» садиб, а саме: «Княжий град» с. Княздвір (20 ліжко-місць), садиба подружжя Старжинських с. Печеніжин (6 ліжко-місць), садиба подружжя Лукачишиних с. Рунгури (7 ліжко-місць), садиба подружжя Гоянюків с. Спас (10 місць), садиба подружжя Городчуків с. Сопів (12 місць). Комфортно відпочити можна в готелі «Монарх» с. Корнич (56 місць), готельно-ресторанному комплексі «Вербіж» с. Верхній Вербіж (40 місць), готельно-ресторанному комплексі «Край неба» с. Черемхів (12 місць), готельно-ресторанному комплексі «Petrovskiy» с. Раківчик (38 місць), в колибі – готелі «Увуйка Василя» с. Шепарівці (27 місць).

Коломийщина багата на корисні копалини: нафту (Слобода – Рунгурське родовище), буре вугілля (Ковалівське родовище), кам'яну сіль (кухонну сіль), сірку (Загайпільське родовище), мінеральні солі, будівельні матеріали, торф, природний газ, озокерит, глина (глей), пісковики, вапняки, гравій, галеник, які використовуються для виробництва будівельних матеріалів.

Внутрішні води представлені рікою Прут і її притоками. Прут – це друга за величиною річка Івано-Франківщини, яка несе води, як стрімких гірських потоків, так і спокійних рівнинних річок. Довжина річки до місця впадання в Дунай становить 910 км. Загалом територією району протікає понад 20 річок.

Чисельність населення складає 100,2 тис. осіб (або 7,3% від загальної чисельності населення по області). Щільність населення на 1 км² складає 100 осіб.

У національному складі переважають українці (96%). Проживають також росіяни, білоруси, поляки, євреї та представники інших націй і національностей. Про багате історичне минуле

Коломийщини свідчать пам'ятки архітектури, що збереглися до наших днів. У селах і селищах району є 54 споруди, які цінні своїм стилем, способом будівництва, використанням місцевих будівельних

матеріалів. На Коломийщині завжди прагнули творити на славубожу, тому тут можна побачити справжні шедеври сакрального мистецтва – костели, церкви, іконостаси. Найважливіші й найдавніші з них – костел бернардинів, келія монастиря і надбрамна дзвіниця у Гвіздці; церква св. Михайла у Великій Кам'янці; дзвіниця XVIII ст. і школа-дяківка в Печеніжині; церква Вознесіння Господнього у Струпкові; церква св. Юрія та дзвіниця в Баб'янці; костел – пам'ятка готичної архітектури в Отинії. А чого лише вартує перлина дерев'яної архітектури – церква Різдва Пресвятої Богородиці у с. Нижній Вербіж, внесена до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО!

Також є чудова можливість пройтися дорогами, стежками, якими ходили Олекса Довбуш, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Іван Франко, Лесь Мартович, вдихнути дух часу і насолодитися Коломийським різнобарв'ям!

На території району діють 59 загальноосвітніх закладів, з них 11 навчально-виховних комплексів, 37 дошкільних навчальних закладів, 4 позашкільні навчальні заклади, Молодіжний центр «Коломийщина», фізкультурно – оздоровчий спортивний комплекс «Прикарпаття», Коршівський професійний аграрний ліцей, Отинійський ліцей енергетичних технологій, 2 допоміжні школи – інтернати, 104 клубні установи, 106 бібліотек – філій, 35

«народних» аматорських колективів, з них 2 «муніципальні», 6 шкіл естетичного виховання, 9 громадських музеїв, 2 музеї обласного підпорядкування, 5 лікарень,

4 поліклініки, 23 амбулаторії загальної практики сімейної медицини, 46 фельдшерсько – акушерських пунктів, 3 диспансери, 1 пологовий будинок, 1 інфекційна лікарня, 1 станція швидкої допомоги, 1 централізована клініко-хімічна та бактеріологічна лабораторія.

В районі розвинуті харчова, добувна та деревообробна галузі промисловості. Працює 20 промислових підприємств основного кола, 45

фермерських господарства, 27 сільськогосподарських підприємств. Зареєстровано 3014 суб'єктів малого підприємництва, 275 малих підприємств та 2739 фізичних осіб-підприємців, із них 408 підприємства торгівлі та громадського харчування.

Загальна протяжність автошляхів складає 707,3 км., з них із твердим покриттям 707,3 км., мостів і переїздів 471 шт., із них мостів 123 шт. довжиною 2460,3 м., залізничних переїздів – 19 шт.

Площа земель сільськогосподарського призначення займає в районі 66 % всієї території. Основна частина цих угідь (63,4%) припадає на орні землі, 20,6 % займають пасовища, 9,7 % – сіножаті, 2,6% – багаторічні насадження, 36,9% посівних площ зайняті сільськогосподарськими підприємствами, 61,1% – особистими селянськими господарствами населення та 2,0% - селянськими (фермерськими) господарствами.

На Коломийщині є можливість насолодитися численними мистецькими святами і фестивалями. Адже ні для кого не таємниця, Коломийщина була і залишається «фестивальною Меккою». Саме митці Коломийщини, шануючи батьківські традиції та мистецькі надбання своїх краян, з року в рік відтворюють, примножують, розкривають скарбницю національної духовності.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕРЕЖІ ПОСЕЛЕНЬ КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ

Форми розселення і типи поселень відображають особливості історичного розвитку, географічного положення, сучасних соціально-економічних умов, рівень розвитку продуктивних сил, спеціалізацію і концентрацію промислового та сільськогосподарського виробництва, а також демографічну ситуацію. Регіональні системи розселення є складними поєднаннями функціонально взаємопов'язаних і взаємодіючих ієрархічно підпорядкованих міських і сільських поселень. У населених пунктах різних функціональних типів і залежно від географічного положення складається різна демографічна ситуація. Міграційна активність населення і вектори міграційних потоків визначаються рівнем економічного і соціального розвитку регіонів та окремих поселень, що, в кінцевому підсумку, відображається на формуванні їх демографічного і поселенського потенціалів. Зростання концентрації населення є наслідком природного його приросту. Ті райони, де відбувається його депопуляція, навпаки характеризуються зменшенням щільності населення, а в окремих випадках, обезлюдненням території.

З врахуванням демографічних, соціально-економічних передумов та міграційних процесів зміни в системі розселення у регіонах проявляються за такими основними напрямками: скорочення або збільшення чисельності населення міст, зокрема скорочення в малих і середніх за людністю містах, а збільшення – у великих; скорочення чи збільшення чисельності населення сільської місцевості; зменшення чи збільшення кількості сільських населених пунктів; зменшення або збільшення густоти населення регіону.

В умовах соціально-економічних трансформацій масштабним є відтік працездатного населення із моноспеціалізованих міст, основу господарської діяльності яких визначають одне чи кілька промислових підприємств, та місцевостей сільськогосподарської спеціалізації. Отже, соціальні явища і

процеси мають тісні взаємозв'язки в регіоні. Чим вищий рівень безробіття в регіоні, тим вищі показники внутрішньої та зовнішньої міграції, і, як результат, відбуваються суттєві трансформації демографічних показників, які ведуть до трансформацій у системі розселення. Ця модель характерна для більшості регіонів України і є одним із можливих варіантів взаємозв'язків і взаємовпливу різних складових. Такі взаємозалежності можуть мати різні напрями та варіанти подальшого розвитку

Коломийський район створено відповідно до постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 року. До його складу увійшли: Коломийська, Городенківська, Снятинська міські, Чернелицька, Гвіздецька, Отинійська, Печеніжинська, Заболотівська селищні, Коршівська, Матеївецька, Нижньовербізька, Підгайчиківська, П'ядицька сільські територіальні громади.

Раніше територія району входила до складу Коломийського (1940-2020), Городенківського, Снятинського районів, ліквідованих тією ж постановою.

Сукупність поселень, особливо великих та середніх, разом з мережею комунікацій створює опорний каркас розселення. Села, селища міського типу таміста разом з дорожною мережею – це каркас, на якому тримається всі інші компоненти, він формує територію, надає їй стійку конфігурацію. Ланки каркаса зібрали у собі головні елементи: концентрація виробничих сил, транспортні потоки, доступність сфери послуг.

Опорний каркас розселення виконує функцію поєднання всіх складових частин району, що в свою чергу інтегрує район у цілісну структуру. Для Коломийського району характерні три типи каркасів: багатоядерний, лійнійно-вузловий та радіально-кільцевий. Ці типи пов'язані з різними факторами: автошляхи, ліси, сільськогосподарські землі, орографія (рис. 3.1). Коломийський район налічує 13 територіальних громад, з них три – радіально-кільцеві, чотири – багатоядерні, шість – лійнійно-вузлових (табл. 3.1).

Рис. 3.1 Опорний каркас мережі поселень Коломийського району

Групування територіальних громад за особливостями каркасу мережі поселень

Тип карка су ІТКВ	Радіально-кільцевий	Прямокутно-регулярний	Лінійно-вузловий	Багатоядерни й
0,1- 0,5	П'ядицька, Коршівська, Гвіздецька		Підгайчиківська, Чернелицька, Коломийська	Печеніжинська, Нижньовербізька,
0,51- 1,5			Матеївецька, Заболотівська, Отинійська	Снятинська
1,51- 2,0				
2,1- 2,5				Городенківська

Багатоядерний тип каркасу характерний для Нижньовербізької, Снятинської, Городенківської та Печеніжинської територіальної громади. Наприклад у Нижньовербізькій формується вузол: Спас-Ковалівка-Мишин, що є відгалуженням від автошляху Р 24. У Снятинській громаді формується декілька вузлів: Задубрівці-Русів-Белелуя, Видинів-Хутір-Будилів-Княже-Тучапи, Красноставці-Підвисоке-Русів-Стецева-Стецівка. У Городенківській громаді окрім головного вузла Городенка-Чернятин-Глушків-Якубівка-Стрільче, сформувалися й інші вузли: Поточище-Михальче-Семаківці, Семенівка- Раковець-Воронів-Чотровець-Тишківці. У Печеніжинській сформувався вузол навколо Печеніжина, а саме Сопів-Кийданці-Княздвір-Печеніжин-Молодятин. Такий тип каркасу особливо у Снятинській та Городенківській пов'язаний із великою площею громад та віддаленістю від центру, це спричинило формування нових периферійних ядер розвитку.

До лінійно-вузлового відносять Коломийську, Чернелицьку, Підгайчиківську, Матеївецьку, Заболотівську, Отинійську. На основі автомобільних доріг, а саме автошляху Н 10 національного значення, сформувалися каркаси Коломийської, Матеївецької, Заболотівської та Отинійської громад. Населені пункти цих громад розташовані неподалік від автошляху Н 10 та формують лінійно-вузловий тип каркасу.

Також варто розглянути Матеївецьку громаду та як природні умови впливають на утворення мережі. В центрі територіальної громади знаходиться ліс, села в свою чергу розміщені по його межах, що створює гратчастий тип каркасу.

У Коломийській громаді на формування такого каркасу повпливали два автошляхи Н 10 та Т 0905. На Н 10 розміщено село Королівка, а Шепарівці, Товмачик, Іванівці та Саджавка сформувались довкола автошляху Т 0905.

Для Підгайчиківської головним фактором є автошлях Р 24, котрий проходить через Підгайчики та розгалужується, утворюючи лінійно-вузловий тип каркасу. Автошлях Р 24 також повпливав на каркас

Чернелицької громади.

До радіально-кільцевого типу каркасу належать: П'ядицька, Коршівська та Гвіздецька територіальні громади. Населені пункти навколо П'ядик розташовані півколом, що в свою чергу спричинило формування радіально-кільцевого типу каркасу. У Коршівській громаді схожа ситуація з П'ядицькою. В основі Гвіздецької громади також радіально-кільцевий тип каркасу, це пов'язано з компактним розміщенням населених пунктів та невеликою площею (дод. А).

РОЗДІЛ 4

ОЦІНКА ПОСЕЛЕНЬКОЇ МЕРЕЖІ КОЛОМИЙСЬКОГО РАЙОНУ В УМОВАХ НОВОГО АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

В процесі свого розвитку та функціонування, особливо на локальному рівні, системи розселення та окремі поселення, що є їх основними складовими елементами, зазнають періодичних трансформацій та перетворень. Зміни у конфігурації локальних систем розселення відбуваються внаслідок впливу різних соціальних, економічних та політичних чинників, а також як похідна можливого зростання або зниження функціональної значущості певних поселень, посилення чи послаблення різного роду зав'язків та розподілу функцій між ними. Зважаючи на постійну динамічність та багатоаспектність процесів пов'язаних із розміщенням населення, ця тематика дослідження є такою, що потребує постійного практичного вивчення та аналізу. На даному етапі, основним чинником, що спрямовує та координує структурні зміни, які вже відбулися та продовжують відбуватися з системою розселення та поселенською мережею на різних її рівнях, слугувало запровадження та реалізація реформи децентралізації. Відповідний процес спрямований на підвищення ефективності організації просторового-адміністративно управління та сприяння сталому розвитку на різних рівнях. Саме в контексті переформатування та трансформації міжрайонних внутрішньо обласних систем розселення, що відбулося як наслідок адміністративно-територіальної реформи в Україні. такі дослідження є особливо актуальними.

Для оцінки поселенської мережі Коломийського району ми обрали такі показники як коефіцієнт концентрації населення, за допомогою якого можна побачити розподіл населення за адміністративними одиницями у відношенні дозагальної рівномірності населення території та коефіцієнт територіальної доступності, за яким можна простежити відстань від центрів громад до інших населених пунктів.

Найбільшу кількість населення мають міські територіальні громади Коломийського району, а саме Коломийська (74,7 тис. осіб), Городенківська (44,7 тис. осіб) та Снятинська (41,4 тис. осіб). Найменшою ж кількістю виділяються такі сільські територіальні громади як Чернелицька та Підгайчиківська – 5 тис. осіб та 6,6 тис. осіб відповідно (дод. А).

Здійснивши аналіз коефіцієнту територіальної концентрації населення, нам вдалось з'ясувати, що лише в 2 територіальних громадах Коломийського району, він є оптимальним. До таких громад відносяться Гвіздецька селищна та Снятинська міська (дод. Б). Найвищу територіальну концентрацію населення мають також дві громади – Нижньовербізька сільська та Коломийська міська, в яких даний показник становить 1,2 та 3,9 відповідно. В решти територіальних громад Коломийського району концентрація населення є низькою (рис. 4.1.).

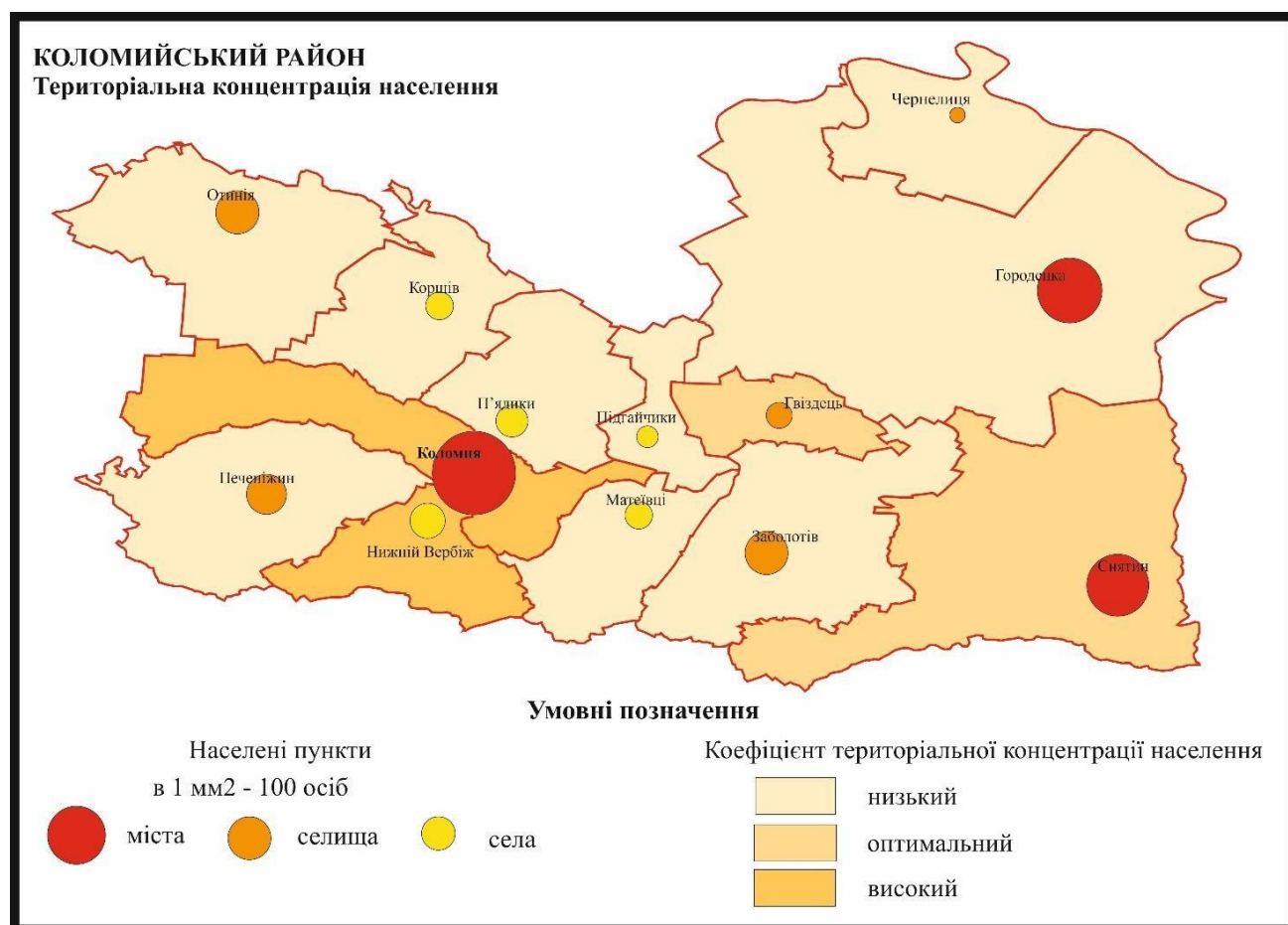

Рис. 4.1. Територіальна концентрація населення Коломийського району

Відповідно до методики формування спроможних територіальних громад [18], зони доступності адміністративних центрів територіальних громад визначаються на відстані не більш як 20 кілометрів автомобільними дорогами загального користування. За допомогою геоінформаційних систем Open Route Service та QGIS, було побудовано ізохрони доступності до центрів територіальних громад, що дало нам змогу зробити певні висновки. В цілому в межах Коломийського району всі центри громад були сформовані відповідно до затвердженої постанови Кабінету Міністрів України методики формування спроможних територіальних громад. Однак є певні частини в межах Городенківської міської, Печеніжинської та Чернелицької селищної громад, які не покривають ось цю зону 20 км доступності до центру громади (рис. 4.2.).

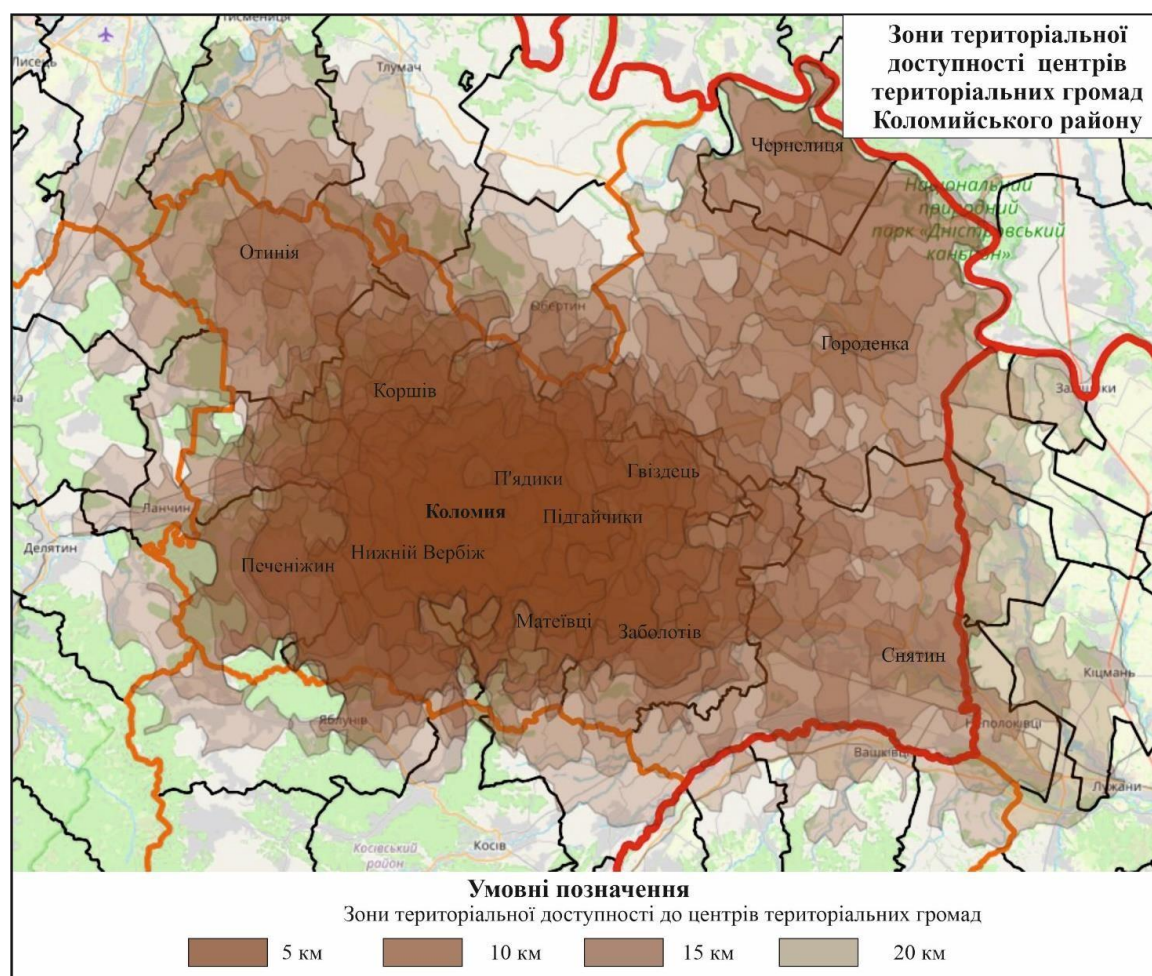

Рис. 4.2. Зони транспортної доступності до центрів територіальних громад Коломийського району

Найкращу територіальну доступність мають такі центри громад як: с.

Отинія, м. Коломия, с. П'ядики та с. Гвіздець, в яких коефіцієнт територіальної доступності перевищує позначку 0,65. Найменший цей показник є у с. Чернелиця та Печеніжин та складає 0,29 та 0,49 відповідно (дод. Б).

Кабінетом Міністрів України було розроблено методичні рекомендації щодо критеріїв територіальної доступності центру надання адміністративних послуг, включаючи його територіальні підрозділи та віддалені (у тому числі пересувні) робочі місця адміністраторів від 2 червня 2021 р. Згідно цих рекомендацій, «відстань до точки доступу повинна становити не більше ніж 14 кілометрів. У разі коли територіальна доступність точки доступу визначається із застосуванням критерію часу, що витрачається на дорогу до неї, такий час

повинен становити не більше ніж 30 хвилин за наявності розвинутої транспортної інфраструктури. Центр, як правило, утворюється в населеному пункті - адміністративному центрі сільської, селищної, міської територіальної громади. За рішенням органу місцевого самоврядування центр може бути утворений в іншому населеному пункті у межах території сільської, селищної, міської територіальної громади, який розташований ближче до географічного центру території відповідної територіальної громади або має більшу кількість населення, більш придатне приміщення для розташування центру, розвинуту інфраструктуру населеного пункту (банківські установи чи інші організації, транспортне сполучення)» [26].

Всього на території Коломийського району налічується 8 центрів надання адміністративних послуг, з яких 3 знаходяться в районному центрі – м. Коломия та по 1 центру в м. Снятин, м. Городенка, селищах Печеніжин, Заболотів та селі П'ядики.

Проаналізувавши територіальну доступність даних ЦНАП, ми дійшли висновку, що найкращу транспортну доступність мають територіальні громади, які розташовані навколо районного центру та Заболотівська селищна громада. Водночас, Отинійська та Чернелицька селищні громади

знаходяться поза визначеними межами транспортної доступності до центрів надання адміністративних послуг. Лише незначна частина Коршівської та Гвіздецької територіальних громад потрапляє в 14-ти кілометрову зону доступності найближчих ЦНАПів. Менше половини Городенківської міської територіальної громади знаходиться також поза межами доступності. Незначні частини які не покриває зона доступності до ЦНАП мають також Снятинська, Коломийська міські, Печеніжинська, П'ядицька, Матеївецька та Нижньовербізька громади (рис. 4.3.).

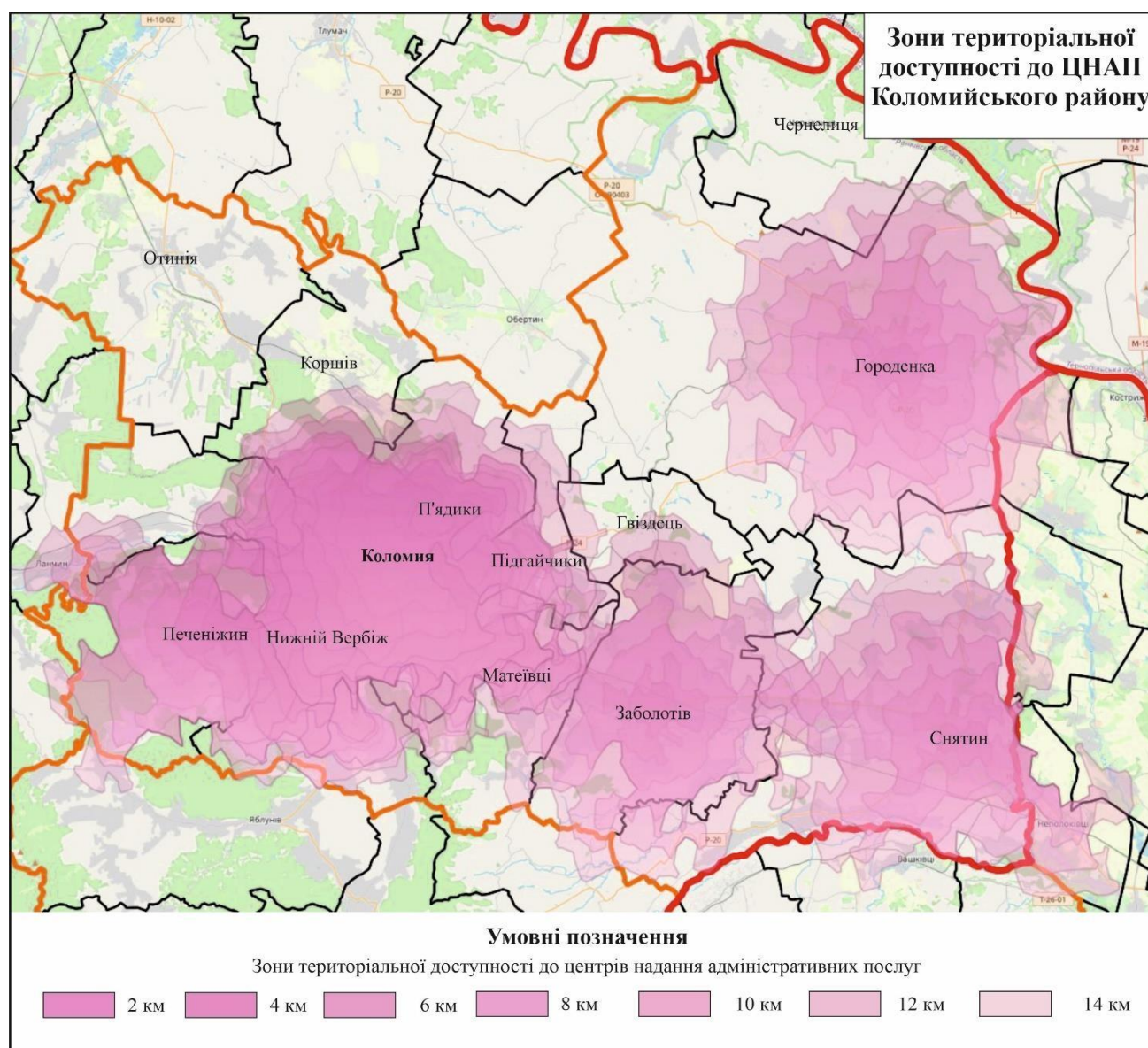

Рис. 4.3. Зони територіальної доступності до центрів надання адміністративних послуг Коломийського району

Підсумовуючи все вище викладене, було проведено SWOT-аналіз поселенської мережі Коломийського району. Методологія проведення SWOT-аналізу передбачає виявлення сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз. Результати проведення даного аналізу було оформлено у вигляді таблиці(табл. 4.1.).

SWOT-аналіз поселенської мережі

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Близьке розташування до кордонів ЄС. 2. Розташування в західній частині країни в безпосередній близькості до діючих та перспективних залізничних і автомобільних міжнародних коридорів: «Критський №5» «Європа-Азія», «Північ-Південь» та інших. 3. Розгалужена мережа автодоріг дозволяє охопити екскурсійно-туристичними маршрутами понад 2/3 природних та історико-культурних пам'яток області. 4. Інвестиційна привабливість.	1. Стан дорожньої інфраструктури в деяких ОТГ. 2. Висока трудова міграція населення, відтік працездатного населення та кваліфікованих кадрів за межі району, скорочення чисельності населення району. 3. Відсутність або застарілість схем планування територій більшості громад.
Можливості	Загрози

1. Розвиток сіл та сільськогосподарських угідь. 2. Підвищення мобільності населення в Коломийському районі з виділенням найбільш комфортних для життя і роботи територій. 3. Перспективне будівництво об'їзних автодоріг біля крупних населених пунктів району.	1. Трудова міграція населення в країни Європи. 2.
4. Збільшення повноважень місцевої влади завдяки децентралізації влади.	

Таким чином встановлено, що сильних сторін функціонування поселенської мережі Коломийського району є значно більше, ніж слабких, а також існує більше можливостей, ніж загроз. Це говорить про те, що дана поселенська мережа має ефективне управління з метою розробки чіткої стратегії подолання кризових явищ в регіоні, що дозволяє вирішувати всі наявні проблеми одразу та підтримувати мережу в належному стані.

До проведення, реформи децентралізації на основі декількох адміністративних районів в межах області, виділяли системи міжрайонного рівня, що зосереджувалися навколо одного з найбільших міст, яке здійснювало найбільший безпосередній вплив на всю систему. В залежності від розмірів області, у її складі можна було виділити декілька систем міжрайонного рівня. Відповідно поселення, що входили до складу окремого адміністративного району, та як наслідок мали між собою певний набір соціальних, економічних та господарських зав'язків, в сукупності виділялися як окремі системи розселення районного рівня. Центром такої системи виступало місто або селище міського типу що, було відповідно

адміністративним центром району та зазвичай окрім адміністративних функцій, слугувало найбільшим господарсько-економічним, торгівельним та культурним центром районної системи розселення. В наслідок зникнення колишніх районів як адміністративно-територіальних одиниць, колишні районні системи розселення також припинили своє існування. Відповідно можна констатувати зникнення колишніх районних систем розселення, та виникнення нових більш крупних вже на основі новоутворених районів, особливості структури та функціонування яких є новим полем для дослідження.

У процесі дослідження розвитку регіональних систем розселення важливим є використання міждисциплінарних та спеціальних підходів, які дозволяють виявити характерні особливості формування, еволюції та розвитку розселенських систем. Застосування системного підходу обумовлює визначення історичних, структурних, функціональних та елементних особливостей розвитку розселенської мережі. Для комплексного дослідження просторово-часових особливостей формування та розвитку системи розселення Харківської області системний підхід дозволить визначити взаємозв'язок між елементами системи розселення.

ВИСНОВКИ

Головною складовою у розбудові економіки держави виступає комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого розвитку виробництва та поселенської мережі на основі формування належного екологічнобезпечного середовища проживання, праці та відпочинку населення.

Поглиблений аналіз історизму формування і розвитку стійкої поселенської мережі, її соціального наповнення слугує підставою для обґрунтування на довгостроковий період перспективних напрямів докорінної перебудови цієї надзвичайно важливої сфери суспільного буття.

Активну роль у цьому процесі покликана відіграти децентралізація влади, створення територіальних громад, підвищення ролі та значимості на сучасному етапі місцевого самоврядування.

Формування стійкої поселенської мережі та об'єднаних територіальних громад вимагає проведення ефективної державної політики – потужного чинника не тільки економічного, а й соціального розвитку територій.

Реалізація державної аграрної політики й проведення аграрної реформи будуть успішними і дадуть позитивні результати лише за обставин розв'язання соціальних проблем на селі, створення реальних умов для істотного поліпшення життєвого рівня населення. Разом із тим визначальним у розвитку соціальної сфери та важливим джерелом забезпечення істотних змін у соціальних умовах працівників села, безперечно, є розвиток виробничої сфери, створення конкурентоспроможного високоефективного аграрного виробництва.

Основною сутністю визначення стратегії розвитку агропромислових галузей як складових господарської системи країни повинен бути комплексний характер розв'язання економічних і соціальних проблем. Їх важливість потребує розв'язання не в черговому порядку – спочатку економічні, а потім соціальні, а вимагає надати кожній із них пріоритетного

значення, з позачерговістю здійснення відповідних заходів протягом тривалого часу.

Тобто проблема розвитку стійкої поселенської мережі може бути успішно вирішена при врахуванні усіх соціально-економічних факторів у їхньому діалектичному поєднанні та взаємозв'язку.

Особливе значення для розвитку сільських територій має реалізація Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р., основними принципами якої є: впровадження соціальних стандартів і нормативів проживання та праці населення у сільській місцевості; запровадження комплексних заходів із заохочення молоді до організації та ведення фермерських та інших господарств сімейного типу; збільшення пільгового кредитування сільського житлового будівництва; забезпечення сільських населених пунктів дорогами і під'їздами з твердим покриттям; здійснення будівництва, реконструкції та капітального ремонту мереж водопостачання і водовідведення, газових мереж та мереж електропостачання, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та медичних закладів; продовження роботи з гармонізації національного законодавства з вимогами СОТ та ЄС, що сприятиме розвитку та адаптуванню сільської місцевості до європейських стандартів.

Для Коломийського району характерні три типи каркасів: багатоядерний, лійнійно-вузловий та радіально-кільцевий. Ці типи пов'язані з різними факторами: автошляхи, ліси, сільськогосподарські землі, орографія.

Коломийський район налічує 13 територіальних громад, з них три – радіально-кільцеві, чотири – багатоядерні, шість – лінійно-вузлових

Найбільшу кількість населення мають міські територіальні громади Коломийського району, а саме Коломийська (74,7 тис. осіб), Городенківська (44,7 тис. осіб) та Снятинська (41,4 тис. осіб). Найменшою ж кількістю виділяються такі сільські територіальні громади як Чернелицька та

Підгайчиківська – 5 тис. осіб та 6,6 тис. осіб відповідно.

Лише в 2 територіальних громадах Коломийського району коефіцієнт територіальної концентрації населення є оптимальним. До таких громад відносяться Гвіздецька селищна та Снятинська міська. Найвищу територіальну

концентрацію населення мають також дві громади – Нижньовербізька сільська та Коломийська міська, в яких даний показник становить 1,2 та 3,9 відповідно. В решти територіальних громад Коломийського району концентрація населення є низькою.

В цілому в межах Коломийського району всі центри громад були сформовані відповідно до затвердженої постанови Кабінету Міністрів України методики формування спроможних територіальних громад. Однак є певні частини в межах Городенківської міської, Печеніжинської та Чернелицької селищної громад, які не покривають ось цю зону 20 км доступності до центру громади.

Всього на території Коломийського району налічується 8 центрів надання адміністративних послуг, з яких 3 знаходяться в районному центрі – м. Коломията по 1 центру в м. Снятин, м. Городенка, селищах Печеніжин, Заболотів та селі П'ядики.

Найкращу транспортну доступність мають територіальні громади, які розташовані навколо районного центру та Заболотівська селищна громада. Водночас, Отинійська та Чернелицька селищні громади знаходяться поза визначеними межами транспортної доступності до центрів надання адміністративних послуг. Лише незначна частина Коршівської та Гвіздецької територіальних громад потрапляє в 14-ти кілометрову зону доступності найближчих ЦНАПів. Менше половини Городенківської міської територіальної громади знаходиться також поза межами доступності. Незначні частини які не покриває зона доступності до ЦНАП мають також Снятинська, Коломийська міські, Печеніжинська, П'ядицька, Матеївецька та Нижньовербізька громади.

Сильних сторін функціонування поселенської мережі Коломийського району є значно більше, ніж слабких, а також існує більше можливостей, ніж загроз. Це говорить про те, що дана поселенська мережа має ефективне управління з метою розробки чіткої стратегії подолання кризових явищ в регіоні, що дозволяє вирішувати всі наявні проблеми одразу та підтримувати мережу в належному стані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Open Route Service [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.openrouteservice.org>.
2. Аграрний устрій України : наукове видання / за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 72 с.
3. Бабінова О. О. Державна регіональна політика і регіональний розвиток: сучасні реалії України та європейський досвід. Київ : Фенікс, 2011. 263с.
4. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Юрид. думка, 2010. 656 с.
5. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Аграрний розвиток і саморозвиток громад: модернізація через взаємну адаптацію (теоретико-методологічний аспект). Економіка України. 2014. № 4. С. 55–73.
6. Василенко О. П., Дяченко М. І. Децентралізація влади і її наслідки для громади. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/36.pdf.
7. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?%20op=1&z=937>.
8. Дзеркало тижня. Вип. 11 від 24.03.2018 р.
9. Дзеркало тижня. Вип. 16 від 28.04.2018 р.
10. Дзеркало тижня. Вип. № 50 від 28.12.2018.
11. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 128 с.
12. Іщук О.О. Просторовий аналіз і моделювання в ГІС: [навчальний посібник] / О.О. Іщук, М.М. Коржнев, О.Є. Кошляков. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 200 с.
13. Конституція України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

%D0%B2%D1%80.

14. Косач А. О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 8. С. 16- 21.

15. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старостисела, селища : Закон України від 09.02.2017 р. № 1848-УІІ. Голос України від 11.03.2017 № 45. Офіційний вісник України № 23 від 21.03.2017 р.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо організації проведення перших виборів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 04.09.2015 р. № 676. Голос України від 06.10.2015 р. Офіційний вісник України від 16.10.2015 р.

17. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : Закон України від 31.08.2015 р. № 2217а. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

18. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Каб. Міністрів України від 24.01.2020 р.

№ 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-п#Text>

19. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-УІІІ. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

20. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-УІІІ. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.

21. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 02.05.1997р. № 280/97-ВР. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print1394882263968161>.

22. Про порядок формування стратегій об'єднаних

територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 р.

23. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. Голос України. 2014. 23 лип.

24. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. Урядовий кур'єр. 2014. 11 квітня.

25. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 р. № 995-р. Урядовий кур'єр. 2015.

26. Про схвалення методичних рекомендацій щодо критеріїв територіальної доступності центру надання адміністративних послуг, включаючи його територіальні підрозділи та віддалені (у тому числі пересувні) робочі місця адміністраторів : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 02.06.2021 р. № 574-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-2021-p#Text>

27. Рарок Л. А., Рарок О. В. Мережева модель – прогресивна форма управління соціально-економічним розвитком сільських територій в умовах децентралізації влади. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету / за ред. В. В. Іванишина. Кам'янець-Подільський, 2015. С. 228–240.

28. Розвиток саморегулювання та самоорганізації в АПК України / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. Ф. Кропивка. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2014. 44 с.

29. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / наук. ред. В. В. Борщевський ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Львів, 2012. 216 с.

30. Саблук П. Розвиток сільських територій – запорука відродження

аграрної України. Вісник аграрної науки. 2006. № 5. С. 21–23.

31. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин та ін. ; за ред. чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 320 с.

32. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Булавка та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. Г. Булавки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 74 с.

33. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування / А. П. Павлюк та ін. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD-Teritor_alna-gromada-103fe.pdf.

34. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк, В. П. Рябоконь та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 84 с.

35. Шаров Ю. П., Сухінін Д. В. Муніципальні послуги: шлях до високої якості : монографія. Мелітополь : ВД ММД, 2008. 136 с.

36. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.

37. Шумляєва І. Д. Функціональна характеристика діяльності територіальних громад. Аспекти публічного управління. 2013. № 2 (2). С. 83–89.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Основні відомості про опорний каркас мережі поселень Коломийського району

Центр ОТГ	Відстань дорогами (км)	Відстань напрямку (км)	Площа км. кв	Кількість населення	Густота населення (осіб/км.кв)	Віддаль між всіма селами ТГ(км)	Індекс територіальної концентрації віддалей
Городенка	41	37.2	622	44746	71,9	11641,5	2,1
Заболотів	23	19	215	19969	92,9	1617,8	0,9
Отинія	32	26.3	214	20237	94,6	2147,5	1,1
Чернелиця	62	42.5	130,4	6624	50,8	280,7	0,2
Снятин	45	40.3	369,1	41376	112,1	3778,0	1,2
Коломия	0	0	174,7	74724	427,7	689,1	0,5
Коршів	32	15.3	132,5	8347	63,0	162,0	0,1
Печеніжин	14	11.4	186	17105	92,0	273,8	0,2
Підгайчики	13	10.5	58,8	4971	84,5	95,7	0,2
Гвіздець	21	18.6	66,1	7204	109,0	75,9	0,1
П'ядики	4.7	3.7	128,3	11041	86,1	218,2	0,2
Матеївці	11	9.6	108	8092	74,9	799,3	0,8
Нижній Вербіж	5.2	3	97,7	13299	136,1	85,8	0,1

ДОДАТОК Б**Показники розвитку поселенської мережі Коломийського району**

Назва ОТГ	Центр ОТГ	Коефіцієнт територіальної концентрації населення	Коефіцієнт територіальної доступності (20км)
Городенківська	Городенка	0,6	0,63
Заболотівська	Заболотів	0,8	0,63
Отинійська	Отинія	0,9	0,65
Чернелицька	Чернелиця	0,5	0,29
Снятинська	Снятин	1,0	0,6
Коломийська	Коломия	3,9	0,65
Коршівська	Коршів	0,6	0,63
Печеніжинська	Печеніжин	0,8	0,49
Підгайчиківська	Підгайчики	0,8	0,64
Гвіздецька	Гвіздець	1,0	0,69
П'ядицька	П'ядики	0,8	0,68
Матеївецька	Матеївці	0,7	0,57
Нижньовербізька	Нижній Вербіж	1,2	0,6